

Купіна І. О.,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

## ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГРАНИЧНОСТІ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

*Стаття присвячена дослідженню динамічного руху мовної системи, зокрема змінам у фразеологічній системі мови, а саме неологізації фразеологічних одиниць. У статті проаналізовано виникнення оказіональних фразеологічних одиниць на позначення граничності, що продукуються внаслідок фразеосемантичних і синтаксично-фразеологічних процесів.*

**Ключові слова:** фразеологічна одиниця, граничність, неофразеологізм, оказіоналізм, трансформація, конотація, засоби масової інформації.

*Статья посвящается исследованию динамического движения языковой системы, в частности, изменению во фразеологической системе языка, а именно неологизации фразеологических единиц. В статье проанализировано возникновение окказиональных фразеологических единиц, определяющих предельность, которые продуцируются в результате фразеосемантических и синтаксически-фразеологических процессов.*

**Ключевые слова:** фразеологическая единица, предельность, неофразеологизм, окказионализм, трансформация, коннотация, средства массовой информации.

*Article is covered to research of dynamic movement of language system, in particular, to change in phraseological system of language, exactly neologization of phraseological units. In the article emergence of the occasional phraseological units defining a limits which are produced as a result of frazeosemantical and syntactic – phraseological processes are analyzed.*

**Key words:** phraseological unit, limits, neophraseological unit, nonce word, transformation, connotation, mass-media.

Якщо розглянути сучасну картину генезису людського суспільства, не можна не помітити того факту, що на сьогодні інформація стала чи не найважливішим чинником його існування, усе помітнішим стає інтерес мовознавців до газетних статей, що, в основному, спричинений лексичними змінами в структурі тексту та відповідною реакцією на них читачів. У цій розвідці розглядаємо окремі зміни мови газет і їх вплив на свідомість та дії читачів, тобто одержувачів повідомлення. За основу аналізу було взято публікації 2001 – 2013 рр. в українських періодичних виданнях, цільове призначення яких – громадсько-політичне, а саме “Україна молодша”, “Правда України”, “Людина і Закон”, “Влада і Політика”, “Голос України”, “Закон і Бізнес”, “День”, “Сільські вісті”.

Організація тексту газет зумовлена особливостями публіцистичного стилю, оскільки основним його призначенням є інформування, висловлення певної громадянської позиції, переконання людей у її істинності, а деколи й формування громадської думки, то для цього ЗМІ мобілізують усі ресурси мови. При чому вибір мовних засобів зумовлений їх соціально оцінними характеристиками й можливостями ефективного, цілеспрямованого впливу на масову аудиторію [2, с. 133]. Це часто досягається шляхом поєднання логічності викладу з емоційним забарвленням, що є визначальною рисою текстів публіцистики.

Метою розвідки є виявлення основних закономірностей виникнення та функціонування фразеологічних одиниць на позначення граничності в засобах масової інформації.

Фразеологічна система сучасної української мови інтенсивно поповнюється одиницями на позначення нових реалій суспільного, побутового життя, відносин між членами суспільства (економіка, бізнес, шоу-бізнес, модельний бізнес, інноваційні технології та ін.), бо активні процеси новотворення зумовлені як внутрішньомовними, так і екстралінгвальними чинниками, серед яких можна виділити “процеси глобалізації, зміну парадигми сприйняття соціальної дійсності, виникнення нових реалій життя і необхідність їх назвати відповідними номінаціями” [1, с. 98].

Динаміка соціальних процесів об’єктивно зумовлює розширення й удосконалення функцій засобів масової інформації. Розв’язання жодної значущої проблеми неможливе поза її колективним, публічним обговоренням: **Від апогею очікувань до краху ілюзій – ось підсумок президентської каденції Ющенка** (ВіП, 05.03.2010) (пор.: *Все перевірено – від аза до іжиці. Здається, план повинен удались* (Із газети)); **Якщо ми вврем від свинячого грипу. По Україні поширився вірус свинячого грипу. У Тернополі, наче вже 23 людини померло, якщо не більше** (УМ, 03.02.2009) (пор.: *Раїса дізналася, що школа стоїть порожньою ще з посту, коли учителька злягла та й хутко й душу божові оддала! Он там, у тій маленькій хатинці, де Раїса буде спати, – там мучилась одинока як палець вчителька, і, коли б не старі матушки, не було б кому і очі закрити* (М. Коцюбинський)). *Але, якщо знахабніла держава не тільки виверне кишені лояльного громадянина, але й ще вгніздиться небораці на шию, примовляючи при цьому йому на вушко: “Як працюєш, так і живеш!”*, то цей самий законослухняний громадянин просто зобов’язаний припинити бути лояльним і в кращому випадку мусить спроводити державних бонз у відставку, в гіршому – за грати, ну і в найгіршому – в еміграцію **або ж із мосту та в помаранчеву ополонку**. *Останнє має назву революції, після котрої, як правило, не залишається ні держави, ні громадянського суспільства, якщо таке до цієї напасті існувало* (УМ, 01.12.2009) (пор.: *– Для чого тільки я вас зустріла? – питає сама в себе крізь сльози. – Вчилась би, жила б... А тепер хоч з мосту та в воду* (Ю. Збанацький)). До складу названого ряду в основному входять фразеологічні одиниці з негативно конотованою семантикою “потрапити у безвихідь”, “стресовий стан”, “комусь погано”. Особливості більшості ФО ґрунтуються на обігруванні образів людини, її емоційного та психічного життя.

Таким чином, найбільш чутливо реагують на зміни в мові розмовне й газетне мовлення, яке завдяки письмовій фіксації найменших інновацій є зручним полем діяльності для вивчення тих змін, що відбуваються в мові під впливом саме екстралінгвальних чинників: *Це рівень доходу, за якого його одержувачів не можна вважати середньозабезпеченими, це мінімальний споживчий бюджет, межа бідності, поріг бідності і т. ін. Конкретне його значення визначається у процентах від середнього доходу, характерного для певного суспільства. Європейський Союз рекомендує визначати верхню межу бідності на рівні 60 % від середнього доходу в державі* (УП, 22.03.2010) (пор.: *Навіть у 1921 році, коли в нас люди орудували мільйонами, в дядька Володимира, як він казав, не було за душею і щербатої копійки* (М. Стельмах)); *Бюджет Києва недоотримує шалені гроші за паркування – міністр* (УП, 08.03.2010) (пор.: *В нього грошей кури не клюють* (М. Стельмах)).

Реалії газетних текстів, поряд із типовими ознаками, що належать виділеному стилю мовлення, відрізняються також специфікою, обумовленою індивідуальністю автора, його пристрастями. Не останню роль відіграє тут і орієнтація газети на групові або інші смаки читачів.

Публіцистика поєднує в собі інформативний та оцінний елементи, інформацію про події з їхньою політичною оцінкою. Мета публіцистики полягає, зокрема, у досягненні певних практичних соціальних наслідків. Їх не досягти, якщо цілком не реалізуються такі основні мовні ознаки публіцистичного стилю, як імперативність, емоційність, відверто виражене ставлення автора до повідомлюваних фактів, явищ, подій, зображуваних осіб, дотримання певних специфічно-професійних стандартів, стереотипів. Кожен із мовних стереотипів виступає нейтрально-стилістичною категорією, що завжди співвідноситься з певною життєвою ситуацією. А оскільки переважна частина суспільно-політичних ситуацій часто повторюється за основною своєю суттю, то для опису їх можуть використовуватися стереотипні формули. Отже, сталі словосполучення в публіцистиці – масове і, як доведено мовознавцями, закономірне явище. Вони виконують відповідну функцію – доносять до свідомості читачів точну й логічну інформацію. Позитивну роль системно закріплених і відтворюваних мовних засобів відзначало багато вчених, які вбачали в цьому прояв тенденції мови до комунікації і спрощення засобів передачі думки, до економії зусиль (М. Ф. Алефіренко, І. С. Гнатюк, О. П. Левченко, В. С. Калашник, П. О. Редін, Л. О. Ставицька, О. А. Стишов, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, Н. В. Щербакова).

У низці фразеологічних одиниць: *на всіх парах* (пор.: *мчатися на амбразури з шаблею наголо*), *ходячий мрець* (пор.: *як глист у корсеті*), *віддати Богові душу* (пор.: *померти від свинячого грипу*), *з усієї сили* (пор.: *газовий пресинг*), *як оселедців у бочці* (пор.: *мов шпроти в банці*), *остання межа* (пор.: *удари інфляції по кишені*) та ін., помітне місце займає поняття граничності. Граничність як значеннева номінація звертається до мислення людини, до системи її понять. Поняття як посередник між словом і екстралінгвістичною дійсністю, акумулює в собі визначене коло знань, уявлень носіїв української мови про феномен, названий граничністю. У семантичних дослідженнях першочерговим завданням є відповідь на питання: “Що і яким чином означають поняття?”. Якщо відповідь на першу частину питання можна отримати, звернувшись до словникових тлумачень, то висвітлення другої частини питання неможливе без звернення до реальних контекстів уживання мовних одиниць, без аналізу текстової семантики:

1. ФО, які називають граничність власне простору і вказують на локалізацію об’єкта у просторі: *на краю світу* (пор.: *загнати за Можайськ*) – “у дуже віддаленому, глухому, необжитому місці” [3, с. 312]: – *Найдемо її [Ярину] і на краю світу!* – *насварився арапником на далину Омелян* (М. Стельмах). – *Насправді, технологи мають на меті одне – продати свій товар. І розробляють різного роду сценарії, не враховуючи маленького, але вельми істотного питання: що потім буде в країні з мораллю, політичною стабільністю і передбачуваністю? Тим більше, повірте, я сам можу будь-якого технолога “загнати за Можайськ”* (ВіП, 12.03.2010).

2. ФО, які називають граничність власне часу і за своєю семантикою пов’язані з темпоральною характеристикою: *судний день* (пор.: *Армагедон настав*) – “час страшної кари; кінець світу” [3, с. 191]: *Щоб ти сміявся й не переставав до самого судного дня!* – *стає на поріг Василина і вся аж пашисть гнівом* (М. Стельмах). – *Через негоду в Україні гинуть люди, падають дерева і “тонуть” будинки. Армагедон настав* (УМ, 31.08.2006).

3. ФО, які називають граничність власне часу і мають у своєму складі семантичні елементи зі значенням символічного характеру (пов’язані з життям або смертю людини): *прощатися з білим світом* (пор.: *відкинути хвоста*) – “умирати, гинути” [3, с. 581]: *То була стріла в слину гадячу обмочена.. І запекло Івана під серцем, і чує він, що з світом прощається* (Легенди). – *Анатолій Степанович висловив свою думку з приводу анархічної ситуації в країні та проведення позачергових парламентських виборів: “Допоки мавпі не відкинуть хвоста, в державі не запанує порядок”* (УМ, 12.03.2010).

4. ФО, які позначають граничність швидкості руху: *як на пожежу* (пор.: *по биріку*) – “дуже швидко” [3, с. 530]: – *Голуб жінку б’є! – дзвоне [дзвонить] чутка від хати до хати, і люди біжать, немов на пожежу* (Панас Мирний). – *Привозять білого коня на ім’я Фенікс, на якому ведучий мав приїхати ще на початку ефіру. Що робити з конем? Ну, кмітливий КВК-шник по биріку написав присягу на вірність новому каналу, проголосив себе гетьманом Підйому і змусив усіх присутніх на площі присягати на вірність ранковому шоу* (ПУ, 02.03.2010).

5. ФО, які називають граничність власне кількості: *кури не клюють* (пор.: *повна хата пармалата*) – “дуже багато, велика кількість чого-небудь” [3, с. 532]. – *В нього [Созоненка] грошей кури не клюють* (М. Стельмах). – *Сьогодні, університетська молодь у всьому світі відзначає Міжнародний день студентів. Україна веде .... Голос диктора: “Повна хата Пармалата!”* (День, 18.11.2012).

6. ФО, які називають граничність власне якості: *до ноги* (пор.: *настав капець*) – “остаточно, без залишку” [3, с. 502]. – *Постріляв би я таких всіх до ноги!* – *сказав один боєць* (О. Довженко). – *Так настав капець. І, схоже, капець у цій країні ще деякий час буде поширюватись, поки держава не врегулює економіку, а на-*

селення не зрозуміє, що не завжди варто іти в кредитне рабство заради володіння благами, яких не можеш собі дозволити (СВ, 04.11.2008).

7. ФО, які називають граничність інтенсивної дії і вказують на активну діяльність людини до граничності своїх можливостей: *що було сили* (пор.: *очі вилазять з орбіт* – “з великою силою, дуже сильно” [3, с. 741]: *З розгону налетів, що було сили* вклеїв приставу кулаком у пику (Ле Роман). – *Голова гуде, червоні очі з орбіт вилазять*, “вертольоти” кружляють... *Мертві клітини мозку починають розпадатися* (УМ, 15.02.2013).

8. ФО, які називають граничність фізичного стану людини: *ходячий мрець* (пор.: *як глист у фраці*) – “дуже худа, виснажена, немічна людина” [3, с. 410]: *Не було вже, мабуть, нічого на світі, що могло би вразити бідного Хайма. Це був ходячий мертвець* (Г. Хоткевич). – *Усе почалось з дівчинки, якій я дуже симпатизував. Але вона поставила під сумнів мою мужність, мовляв, я худий, як глист у фраці* (УМ, 12.02.2010).

9. ФО, які називають граничність психічного стану людини: *хоч лягай та помирай* (пор.: *повний абзац*) – “у когось дуже скрутне, безвихідне становище; хтось у відчаї, комусь дуже тяжко” [3, с. 409]: *Так мене мучить, голубчику, що хоч лягай та помирай* (Г. Тютюнник). – *Литвин: Це повний абзац* (УП, 07.10.2009).

10. ФО, які називають граничність власне міцності: *хоч зубами виривай* (пор.: *міцний горішок*) – “дуже міцно” [3, с. 83]: *Їхня справа буденна, проста – визволяти з затверділих снігових заметів (телефонний) дріт, який мов уріс туди.. так, що хоч зубами виривай* (Ю. Збанацький). – *Міцний горішок української влади* (ПіВ, 26.03.2010).

11. ФО, які називають граничність фрагментів навколишнього середовища: *спека, як у печлі* (пр.: *аномальна спека*) – “дуже жарко” [3, с. 679]: *На подвір'ї спека, як у печлі* (М. Коцюбинський). – *При цьому синоптики запевняють, що аномальна спека, яку українці пережили в 2010 році, коли півтора місяця градусники показували +35 і вище, цього літа нам не загрожує* (УП, 04.07.2012).

На підставі аналізу фактичного матеріалу можна зробити висновки про те, що процес неологізації ФО на позначення граничності є надзвичайно активним у публіцистиці. Вирішальним чинником використання фразеологізмів на позначення граничності в сучасному публіцистичному дискурсі є чинник експресивної значущості, що визначає мовне варіювання й утворення різних комунікативно-прагматичних варіантів висловлювань. Реалії нового часу передаються, як правило, через використання ФО, що відображають світогляд нової мовної особистості.

#### Література:

1. Клименко Н. Ф. Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов'янських паралелей / Н. Ф. Клименко // Мовознавство. – 2003. – № 2 / 3. – С. 96-111.
2. Скиба Н. Г. Відображення процесів демократизації мови на фразеологічному рівні в сучасній українській публіцистиці / Н. Г. Скиба // Українське мовознавство. – К. : Видавничий дім Д. Бураго, 2004. – Вип. 27 / 28 – С. 132-137.
3. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 1104 с.